

УДК 374.7 “71”

СІГАЄВА Л. Є.

м. Київ, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

На підставі аналізу архівних джерел, наукової літератури автор визначає тенденції розвитку освіти дорослих в Україні у другій половині ХХ ст., де провідними були робота з ліквідації неписьменності, постійне зростання кількості загальноосвітніх шкіл для дорослих, поява концепції неперервної освіти, поширення ідеї неперервного навчання та наукових досліджень з проблем освіти дорослих, нових форм навчання для дорослих (курси та інститути підвищення кваліфікації), нових технологій, що дало можливість удосконалити процес навчання дорослих і зробити його неперервним..

Ключові слова: *освіта дорослих, розвиток освіти дорослих, тенденції розвитку освіти дорослих.*

Постановка проблеми. Для 50-60-х років ХХ ст. в країні характерною була робота з ліквідації неписьменності, розпочата з 1920 року. У зв'язку з цим запроваджується нова форма роботи з дорослими щодо поширення письменності – робота в гуртках грамоти [7], що створювалися у хатах-читальнях, на будівництвах, у школах, у вільний від роботи час. З цією метою вчителів та культурмійців закріплювали за неписьменними для проведення індивідуальних занять удома. Розвивалася мережа вечірніх шкіл. Недостатній освітній рівень робітничої молоді та дорослих у СРСР став гальмом для науково-технічної революції, що здійснювалася в Україні. Саме в цей період зростає кількість загальноосвітніх шкіл для дорослих. Із будівництвом шкіл виникає кадрова проблема – нестача вчителів, а тим, хто працював – потрібна була методична допомога. Кадрове питання для шкіл

роз'язувалося шляхом створення педагогічних класів. Ця форма підготовки педагогічних кадрів була запроваджена в країні після Другої світової війни, однак проіснувала не довго. Майбутніх фахівців готували в стислі терміни. Випускники мали право працювати вчителями у початкових школах; їх освіта прирівнювалася до середньо-спеціальної. Велика увага приділялася курсам підвищення кваліфікації. Визначався план щодо проходження таких курсів. Оскільки в країні домінувала одна ідеологія – комуністична, – значна частина часу на курсах підвищення кваліфікації відводилася вивченню основ марксизму-ленінізму. Для тих, хто працював та поєднував роботу з навчанням, створювалися вечірні та заочні школи. Значно розширилася система професійно-технічних навчальних закладів, де можна було одночасно здобути і спеціальність, і освіту за різними формами.

З метою заохочення дорослих, які працювали і навчалися, Розпорядженням № 9740-р від 16 червня 1951 р. було дозволено мати додаткову відпустку впродовж 20 днів без збереження заробітної плати за основним місцем роботи. Історичною віхою на цьому шляху став XX з'їзд КПРС (1956), що викрив «культ особи» і дав імпульс демократичному оновленню суспільства. Конструктивні, позитивні зміни охопили тоді всі сфери суспільного життя: партію і державу, економіку й соціальні відносини, науку, освіту, культуру. 50–60-ті рр. XX ст. у розвитку системи народної освіти в нашій країні *характеризуються постійним зростанням кількості загальноосвітніх шкіл для дорослих*. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) поставив завдання протягом найближчого десятиріччя здійснити в країні *обов'язкове 8-річне навчання молоді та дорослих (до 35 років), зайнятих у народному господарстві*. Закон задекларував кардинально нову освітньо-виховну парадигму, змінивши школу навчання на трудову в її радянському варіанті (тобто доволі заідеологізовану і забюрократизовану). Реформа спрямовувала школу на трудову підготовку, практичну готовність дітей до праці одразу ж після закінчення середньої освіти. Особливу увагу КПРС

приділяла Товариству поширення політичних і наукових знань, яке було створено у 1947 р. та перейменовано в Товариство «Знання» Української РСР 1 липня 1963 р. на підставі постанови Ради Міністрів УРСР № 797 [10]. Товариство «Знання» згідно зі Статутом було добровільною організацією, мета якої шляхом широкої пропаганди сприяти запровадженню в життя Програми КПРС, створенню матеріально-технічної бази комунізму, формуванню комуністичних відносин. Товариство «Знання» мало поширювати марксистсько-ленінське вчення, пояснювати внутрішню та зовнішню політику КПРС та радянського уряду [8].

Виклад основного матеріалу. Головною метою освіти приблизно до 1960-х років була підготовка молодого покоління до вступу в «доросле» соціально-виробниче життя. Тим самим *освіта практично виконувала лише дві функції: економічну (підготовка робочої сили) та соціальну (соціалізація молодого покоління)*. Але приблизно з 60–70-х років ХХ ст. почався процес поступової видозміни цілей, завдань, характеру, функцій освіти, форм її надання, ролей тих, хто навчається і тих, хто навчає, значення освіти в житті людини й суспільства, характеру взаємостосунків освіти, людини й суспільства. У 70–80-х роках ХХ ст. розвиток вищої та середньої спеціальної освіти в країні визначався *основною тенденцією*, яка була сформульована в рішеннях з'їздів КПРС – *підвищити якість підготовки фахівців*. У постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого вдосконалення вищої освіти в країні» (1972) були визначені шляхи поліпшення керівництва вищими навчальними закладами та координації їхньої діяльності. У системі вищої педагогічної освіти відбувалися в цей період серйозні кількісні та якісні зміни. Тривав процес укрупнення педагогічних вишів, реорганізації інститутів, що не мали в своєму розпорядженні міцної матеріальної бази та кадрового потенціалу. Готувати вчительські кадри почали також і в університетах. На 1 січня 1975 р. їх випускники становили орієнтовано 15 % щорічного поповнення шкіл молодими фахівцями. У школах значно збільшилася кількість учителів з

вищою освітою (у 1972 р. вони становили 54,9 % від загальної кількості вчителів). Заочні відділення розглядалися, головним чином, як центри підвищення кваліфікації уже працюючих учителів й здобуття ними другої спеціальності [4].

Саме 70-ті роки ХХ ст. стали новим етапом у вивченні проблем неперервної освіти дорослих. Тоді було визначено найважливіші її складові – базову освіту, післядипломну освіту, підвищення кваліфікації, перепідготовку кадрів, самоосвіту й самовиховання. У 70–80-х рр. ХХ ст. структура освіти була традиційною і мала такий вигляд: дошкільні установи, загальноосвітні школи (школи-інтернати), які давали неповну базову освіту (8 класів) і повну (10 класів), професійно-технічні навчальні заклади, які здійснювали набір учнів після 8 та 10 класів, технікуми, вищі навчальні заклади, університети і заклади післядипломної освіти, яка здійснювала навчання в системі підвищення кваліфікації; аспірантура, докторантура. Своєрідність розвитку неперервної освіти в 1970–1980-х роках полягала в тому, що ідеї, гіпотези, концепції неперервної освіти були спрямовані на те, щоб:

- поширити період навчання на весь життєвий цикл людини;
- забезпечити систематичне, регулярне здобуття, відновлення знань і навичок, у яких людина відчуває потребу в зв'язку зі зміною навколишньої дійсності;
- навчання своєю кінцевою метою малосамореалізацію кожної людини;
- сприяти тому, щоб підвищувати рівень мотивації та спроможності індивіда до постійного самокерування в навчанні;
- використовувати в процесі навчання людей усі види і форми навчання [3, с. 33–39].

Тенденція розвитку освіти дорослих в Україні у 70–80-ті роки ХХ ст. визначена науковими дослідженнями проблем освіти дорослих; це був найбільш плідний період досліджень цієї проблеми. На основі досліджень,

які здійснюються в галузі загальної освіти дорослих, поглибленого аналізу стану діяльності вечірніх і заочних шкіл, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду, створюються фундаментальні праці, що розкривають соціально-педагогічні, психологічні, дидактичні основи освіти дорослих. Українська наукова школа педагогічної майстерності – ще один переконливий приклад відданості наукового лідера академіка І. А. Зязюна цій благодатній та життєдайній ідеї. Впродовж майже чотирьох десятиліть пройдено складний шлях боротьби за право цієї ідеї на життя, її утвердження й розвиток [6].

Поява нових технологій передачі інформації – кабельного телебачення, супутникового зв'язку, комп'ютерів, аудіо- і відеокасет, – використання таких форм навчання, як радіо, телефон тощо у 90-х роках ХХ ст. давало змогу полегшити процес навчання дорослих і зробити його неперервним. Ці технології стали реальною передумовою для реалізації концепції неперервної освіти [11]. Однак через те, що в різних країнах ці процеси відбувалися нерівномірно, а також у зв'язку з тим, що на той час педагогічна наука не змогла однозначно й повно обґрунтувати феномен неперервної освіти, ідеї неперервного навчання людини протягом життя набули різного тлумачення

Якщо у 70–80-х роках ХХ ст. необхідно було підвищити загальноосвітній рівень дорослих на основі поглиблення знань у тій чи іншій галузі, в нових соціально-економічних, ринкових умовах дорослій людині необхідно знайти власне місце, одержати таку освіту, яка могла б допомогти дорослій людині вижити. Однак лише за рахунок самоосвіти досягти такого важко. Тому зростає роль системи підвищення кваліфікації, підготовки й перепідготовки кадрів, курсів із вивчення комп'ютерної техніки та іноземних мов, мета яких – підвищити культурний рівень працюючого населення [1, с. 2–4]. Але головною тенденцією 70–80-х років ХХ ст. було зміцнення та створення інститутів удосконалення вчителів, інститутів підвищення кваліфікації. Вчителі повинні були один раз на п'ять років обов'язково пройти навчання в цій системі. Для представників багатьох

професій періодичне підвищення кваліфікації є обов'язковим, терміни й тривалість навчання регламентуються відповідними нормативними документами [4].

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні прогнозує зростання значення освіти дорослого населення в найближчі 10 років. Наявність значної кількості дітей, що взагалі не навчаються в школі, формує ситуацію збільшення в найближчі роки кількості дорослих, які не матимуть повної середньої, а іноді й середньої базової освіти, що означає необхідність розробки адаптивних освітніх систем, які виконують компенсаторну функцію (вечірні/змінні школи, екстернат). Масовість феномена освіти дорослих формує соціальну потребу у фахівцях з навчання дорослих (андрагогів), оскільки в психолого-педагогічних дослідженнях науково обґрунтовано принципову відмінність навчання дорослої людини від навчання дітей і юнацтва. Прискорення науково-технічного прогресу визначає підвищені вимоги до якісного потенціалу робочої сили, що займається генеруванням, розробкою та впровадженням нових технологічних ідей. Саме через освіту й засоби освіти людина має утвердити себе суб'єктом нових суспільних відносин – демократичних і ринкових [9]. Призначення освіти – забезпечити умови для всебічного розвитку особистості, виховання громадянина-патріота, а в стратегічному плані – створення дієвої неперервної системи освіти як бази соціальної та професійної мобільності населення, формування демократичного консолідованого суспільства, освіченість і культура в якому є визнаним і незаперечним авторитетом, незмінними чинниками сталого та прискореного розвитку держави. Останнє потребує формування нової стратегії, нової державної політики в галузі освіти, які враховували б ті зміни, що відбуваються в країні та в міжнародному освітньому просторі, передбачили випереджувальний характер очікуваних змін, забезпечили оптимальний баланс актуальних і перспективних завдань розвитку освітньої галузі.

Сфера освітніх послуг надає дорослій людині можливості одержувати

знання, уміння, навички та якості, необхідні їй для професійного і соціального просування, особистісного розвитку, поліпшення умов свого життя і діяльності практично протягом усього життєвого циклу. Реалізована на практиці концепція неперервної освіти (навчання тривалістю в життя – lifelong learning) дає змогу дорослій людині одержувати необхідні на кожному етапі різні блоки компетентності, а інформація й теоретичні знання стають стратегічними ресурсами країни і разом із рівнем розвитку освіти в багатьох випадках визначають її суверенітет і національну безпеку. Для вирішення поставлених перед суспільством завдань освіти необхідно надати можливості, які дають змогу людині:

- навчитися пізнавати, тобто забезпечити необхідним інструментарієм дорослу людину для розуміння того, що відбувається у світі.
- навчитися працювати, щоб здійснювати в навколишньому середовищі необхідні зміни;
- навчитися жити по-сучасному, щоб брати участь у всіх видах людської діяльності та співпрацювати з іншими людьми;
- навчитися, нарешті, просто жити.

«Учитися, щоб жити, а не жити, щоб учитися», – це гасло багатьох сучасних педагогів. У цьому розумінні дорослій людині допомагає андрагогіка – наука, що займається проблемами теорії та практики навчання дорослої людини. Посилення уваги до освіти дорослих є одним із показників гуманізації освітньої політики держави. Освіту дорослих доцільно розглядати як один із потужних каналів демократизації суспільства через усвідомлення населенням своїх прав і обов'язків, формування правової культури й громадянської самосвідомості [5, с. 63–64].

Аналіз архівних джерел та матеріалів, наукової літератури дав змогу дійти висновку, що *розвиток освіти дорослих* в Україні у 50–60-ті роки ХХ ст. мав свої *особливості*. До них ми відносимо: роботу з ліквідації неписьменності, яка розпочалася з 1920 р. й тривала і в 50–60-х роках ХХ ст.; прийняття постанов щодо стану грамотності дорослих; *нові форми роботи з*

дорослими з поширення письменності – робота в гуртках грамоти, що створювалися у хатах-читальнях, на будівництвах, у школах, у вільний від роботи час; запровадження загальної обов'язкової восьмирічної освіти; створення робітфаків для робітничої та сільської молоді з метою підготовки їх до вступу до вищих навчальних закладів; відкриття нових навчальних закладів. *До особливостей розвитку освіти дорослих в Україні у 70–80-ті рр. ХХ ст.* відносимо: обов'язковість середньої освіти молоді; розширення мережі вечірніх (змінних) і заочних шкіл; подальший розвиток вищої та середньої спеціальної освіти; функціонування широкої мережі структур політичної освіти дорослих; розгортання сучасної мережі установ післядипломної освіти дорослих (галузеві і міжгалузеві інститути підвищення кваліфікації, їх філіали, факультети, різні курси підвищення кваліфікації інженерно-технічних і керівних кадрів, центри підвищення кваліфікації, факультети перепідготовки кадрів при вишах, підприємствах і організаціях тощо); розвиток неперервної освіти різних категорій населення; перехід від десятирічної до одинадцятирічної школи; забезпечення трудової та професійної підготовки учнів загальноосвітньої школи; введення основ інформатики й обчислювальної техніки у навчальні програми шкіл та вищих навчальних закладів; початок здійснення наукових досліджень з проблем освіти дорослих. *90-ті роки ХХ ст. характеризуються* розпадом Радянського Союзу і виникненням нової держави – України, де перехід від однієї соціально-економічної системи до іншої зумовили переоцінку цінностей, зміну національної ідентичності, потребу по-новому вибудовувати соціальну, культурну та духовну реальність життя. У цей період з'являються освітні заклади (від дитячого садка до ВНЗ), орієнтовані на національні традиції.

Висновки. Отже, на підставі вивчення особливостей розвитку освіти дорослих в країні у другій половині ХХ ст. нами визначені *провідні тенденції розвитку освіти дорослих* в Україні в другій половині ХХ ст. До них ми відносимо:

- ліквідацію неписьменності, що розпочалася в країні з 1920 року;

- зростання кількості загальноосвітніх вечірніх шкіл для дорослих;
- прагнення дорослих до навчання;
- централізацію управління в справах освіти дорослих: перебування всіх областей України на особливому обліку партійних органів щодо роботи з ліквідації неписьменності;
- уніфікацію навчальних планів та програм, а також їх політизацію;
- поширення ідеї неперервного навчання;
- появу нових форм навчання для дорослих (курси та інститути підвищення кваліфікації);
- появу нових технологій, що дало можливість удосконалити процес навчання дорослих і зробити його неперервним.

Враховання цих тенденцій є важливою умовою розвитку освіти дорослих в Україні на початку ХХІ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С. В. Модернизация учебной деятельности в учреждении постдипломного педагогического образования / С. В. Алексеев // Методист. — 2002. — № 3. — С. 2-4.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с.
3. Зинченко Г. П. Становление системы непрерывного образования // Г. П. Зинченко // Философские науки. — 1987. — № 2. — С. 33-39.
4. Очерки истории школы и педагогической мысли и народов СССР 1961 – 1986 гг. / отв. ред.: Ф. Г. Панагин, М. Н. Колмакова, З. И. Равнин. — М. : Педагогика, 1987. — 416 с.
5. Практическая андрагогика: метод. пособие / под ред. проф. В. И. Подобеда, проф. А. Е. Марона. — СПб. : ГНУ «ИОВ РАО», 2003. — кн. 1: Современные адаптивные системы и технологии образования взрослых. — 2003. — 414 с.
6. Філософія педагогічної майстерності: зб. наук. пр. / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, Вінницький державний

педагогічний університет імені Михайло Коцюбинського / [редкол.: Н.Г.Ничкало (голова) та ін.]—К.; Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008—380 с.

7. Доповідні записки Міністерства освіти УРСР до Ради Міністрів УРСР з питань народної освіти (т. IV) // ЦДАВО України. — ф. 166, оп. 15, спр. 914, арк. 1-391.

8. Постановления Совета Министров СССР, УССР и Всесоюзного общества по организационным вопросам республиканского общества за 1947 год // ЦДАВО України. — ф. 4618, оп. 1, спр. 1, арк. 1-155.

9. Національна доповідь «Розвиток системи освіти в Україні в 1995 – 2004 рр.» представлена на Міжнародному форумі «Освіта для стійкого розвитку: на шляху до суспільства знання». — [Електронний ресурс]. — Електронний журнал «Образование в СНГ: проблемы и перспективы». — 2005. — Режим доступу: <http://cis.bsu.by/second.aspx?uid=51&type=Article>
<http://cis.bsu.by/second.aspx?uid=3&type=subject>

10. Публикация: общество «Знание» России, — [Електронний ресурс]. — Общество «Знание» России, — 2003. — Режим доступу: <http://www.znanie.org/docs/declsng.html>

11. Логинов С.П. Зарубежный опыт применения информационных и коммуникационных технологий в дистанционном обучении. История и перспективы — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ito.edu.ru/2008/Kursk/II/II-0-25.html>

СИГАЕВА Л. Е.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ ВЗРОСЛЫХ В УКРАИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX СТ.

На основании анализа архивных источников, научной литературы автор определяет тенденции развития образования взрослых в Украине во второй половине XX ст., где ведущими были работа по ликвидации безграмотности, постоянный рост количества общеобразовательных школ для взрослых, появление концепции непрерывного образования,

распространение идеи непрерывного обучения и научных исследований по проблемам образования взрослых, новых форм обучения для взрослых (курсы и институты повышения квалификации), новых технологий, что дало возможность усовершенствовать процесс обучения взрослых и сделать его непрерывным.

Ключевые слова: *образование взрослых, развитие образования взрослых, тенденции развития образования взрослых.*

SIGAYEVA L. E.

TRENDS IN ADULT EDUCATION IN UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XXTH CENTURY

Based on analysis of archival documents and scientific literature, the author identifies trends in adult education in Ukraine in the second half of the XXth century. At that time the main tasks of adult education were illiteracy elimination, constant increase in the number of secondary schools for adults, development of concept of lifelong education, spreading the idea of continuous learning and research on adult education, new forms of adult training (courses and training institutions), new technologies enabling to improve adult learning process and make it continuous.

Key words: *adult education, development of adult education, adult education trends.*